

บทที่ 3

ระบบทางพื้นที่ (Spatial System)

วัตถุประสงค์

เมื่อนักศึกษาได้ศึกษาและอ่านบทที่ 3 นี้แล้ว นักศึกษาสามารถอธิบายและตอบคำถามที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาต่อไปนี้ได้ถูกต้อง

1. ความหมายของคำว่า "ระบบทางพื้นที่" "ระวางที่ส่วนบุคคล" "ระวางที่ทางสังคม" และ "ระวางที่ทางการเมือง"
2. ขนาดและรูปร่างของระวางที่ส่วนบุคคล ระวางที่ทางสังคมและระวางที่ทางการเมือง
3. ความหมาย หน้าทีและโครงสร้างของคำว่า "ระบบ"
4. การวิเคราะห์ความสำคัญและความสัมพันธ์ระหว่างระวางที่ส่วนบุคคลและระวางที่ทางการเมือง
5. การวิเคราะห์พฤติกรรมทางพื้นที่ที่สัมพันธ์กับรัฐและประชากร
6. อธิบายศัพท์สำคัญได้อย่างน้อย 5 ศัพท์

บทนำ : ระบบทางพื้นที่

แนวทางที่สำคัญทางภูมิศาสตร์นี้เกี่ยวข้องกับการจัดระเบียบของสิ่งของต่างๆ บนพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมของมนุษย์ระบบทางพื้นที่จำนวนมากเหล่านี้เห็นได้ชัดพอสมควร เป็นต้นว่า หน่วยทางการเมือง ดังเช่น ประเทศหรือจังหวัด ระบบรูปแบบการใช้ที่ดิน เช่น ย่านการค้าและที่อยู่อาศัย สวนยางพาราขนาดใหญ่หรือสวนผักชานเมือง ลักษณะการกระจายของบ้านเรือนตาม แนวถนน หรือตามริมแม่น้ำลำคลองหรือในแหล่งโอเอซิสหรือการจัดห้องและเครื่องเรือนภายในบ้าน ระบบพื้นที่บางระบบอาจไม่ชัดเจนก็ได้ ดังเช่น การกระจายรายได้ การเกิดโรคระบาดบางชนิด หรือการกระจายความคิดเห็น เป็นต้น อย่างไรก็ตามไม่ว่ารูปแบบทางพื้นที่จะมีลักษณะเด่นชัดและสังเกตได้โดยตรงหรือไม่ก็ตาม ผู้ที่ทำการศึกษาย่อมเข้าใจรูปแบบทางพื้นที่ได้อย่างถ่องแท้ก็ต่อเมื่อได้สามารถทำการวิเคราะห์ในรูปของระบบหรือกลุ่มของระบบ อันเป็นผลมาจากการรวมตัวของ ปัจจัยต่างๆ ซึ่งส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมทางพื้นที่ บางกรณีการกระจายทางพื้นที่บางรูปแบบมีลักษณะ หรือคุณสมบัติไม่แน่นอน แต่สถานการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นไม่บ่อยนัก ส่วนใหญ่การกระจายทางพื้นที่มักเป็นไปอย่างมีระบบแบบแผน โดยมีปัจจัยต่างๆ ได้ถูกหล่อหลอมเข้าเป็นระบบ ถึงแม้ปัจจัยเหล่านั้น มีอาจจะแยกแยะให้เห็นได้โดยง่ายเสมอไป อย่างไรก็ตามการกระจายทางพื้นที่จะมีแบบแผนหรือไม่มีแบบแผนก็ตาม ก็เป็นเรื่องที่สำคัญในการศึกษาเกี่ยวกับระบบทางพื้นที่

ฉัตรชัย พงศ์ประยูร (2524, 133-134) ได้ศึกษางานและแนวความคิดของนัก ภูมิศาสตร์ 3 ท่าน ซึ่งก็วางรากฐานเกี่ยวกับระบบทางพื้นที่ดังนี้คือ ลูควิก ฟอน เบอร์ทาแลนฟี (Ludwig von Bertalanffy) ได้นำความคิดเกี่ยวกับระบบมาใช้ในสหรัฐอเมริกา ณ มหาวิทยาลัยชิคาโก ค.ศ. 1937 แต่ยังไม่เป็นที่แพร่หลาย เพราะในช่วงนั้นทุกสิ่งทุกอย่างมักจะถูกมองไปในเชิงละเอียด และมักจะพิจารณาในแง่ของเหตุและผลเป็นส่วนใหญ่ ปรากฏว่าหลังจากสงครามโลกครั้งที่สองสงบแล้วและเมื่อแนวความคิดเกี่ยวกับสหวิชาเริ่มแพร่หลายไปในหมู่วิชา สาขาต่างๆ ลักษณะการวิเคราะห์ศึกษาจึงปฏิบัติกันในเชิงกว้างทั้งหมด (Whole)

อนาโตล ราบโปร์ต (Anatole Rapaport) ให้คำจำกัดความของคำว่า "ระบบ" ว่าหมายถึงมวลภาวะซึ่งทำหน้าที่ทั้งมวล เพราะว่าทุกชิ้นส่วนของมวลภาวะดังกล่าวต่างพึ่งพาซึ่งกัน และกัน ระบบจึงเป็นตัวร่วมกลางสำหรับค้นหาหรือระบุลักษณะกลางๆ ในแง่โครงสร้างหน้าที่และ วิวัฒนาการ ระบบจึงมีความหมายและแสดงออกในเชิงที่คาดการณ์ล่วงหน้าได้ เช่น กราฟแสดงความเจริญของสิ่งที่มีชีวิตจะมีลักษณะคล้ายตัว S จะคล้ายกับกราฟแสดงการขยายตัวของสิ่งใหม่ๆ

ไชว์เลย์และแฮกเกต (Chorley and Haggett, 1967) ได้เสนอความคิดเพิ่มเติมว่า "ระบบมีคุณสมบัติในเชิงนามธรรมจึงสามารถใช้ได้กับทุกระบบ"

ในทางภูมิศาสตร์ โลกคือระบบที่ใหญ่และซับซ้อนมาก ประกอบไปด้วยความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ต่างๆ มากมาย นักภูมิศาสตร์ได้ศึกษาปรากฏการณ์ทางภูมิศาสตร์โดยแบ่งแยกออกเป็นระบบ เช่น ระบบภูมิอากาศ ระบบธรณีสิ่งแวดล้อมวิทยา ระบบการลึกร่อน และระบบเศรษฐกิจ เป็นต้น ระบบคือทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นองค์ประกอบรวมเพื่อทำหน้าที่อย่างหนึ่งมีความสัมพันธ์กันและต่างทำงานร่วมกัน การวิเคราะห์แบบระบบ จึงต้องดูความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆ ในระบบทั้งหมดเพราะทุกอย่างเกี่ยวพันกัน ไม่ว่าจะพิจารณาในระบบใดคงตัวอย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แฮกเกต (1965) ได้แบ่งระบบออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. การจำแนกโดยใช้ "บทบาทหน้าที่" เป็นหลัก ระบบจะประกอบด้วย ระบบโดดเดี่ยว (Isolated System) ระบบปิด (Closed System) และระบบเปิด (Open System)

2. การจำแนกโดยใช้ "โครงสร้าง" เป็นหลัก ซึ่งจัดอยู่ในระบบเปิดเช่นกัน นักภูมิศาสตร์นิยมแบ่งระบบในแง่นี้มาก โดยยึดเอาความซับซ้อนของโครงสร้างเป็นหลักจากง่ายไปหายาก แบ่งออกดังนี้คือ ระบบสิ่งแวดล้อม (Morphological Systems) ระบบเคลื่อนย้าย (Cascading Systems) ระบบกระบวนการ-การตอบสนอง (Process-Response Systems) และระบบควบคุม (Control Systems)

การที่นักภูมิศาสตร์ใช้ระบบเข้าวิเคราะห์ศึกษาภูมิภาคในลักษณะนี้เป็นระบบเปิดทำให้มุ่งความสนใจไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการและรูปแบบ อันสามารถช่วยให้ภูมิศาสตร์มีฐานะเป็นศาสตร์ได้เช่นเดียวกับสังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์สาขาต่างๆ ได้เท่าเทียมกัน

การศึกษารูปแบบทางพื้นที่ หรือมิติทางพื้นที่ของสังคมมนุษย์ จำเป็นต้องคำนึงถึงหน่วยเชิงพื้นที่ที่ชัดเจน ด้วยเหตุนี้จึงมีการศึกษาเกี่ยวกับแนวความคิดในเรื่องภูมิภาค โลกมนุษย์แบ่งออกเป็นทวีป ประเทศหรือเขต โดยอาศัยเส้นเขตแดนที่เราสมมติขึ้น แต่ก็ยังแบ่งกลุ่มเชิงพื้นที่อีกวิธีหนึ่งที่สำคัญกว่าและสลับซับซ้อนกว่า โดยอาศัยหน่วยต่างๆ ซึ่งมีลักษณะทางกายภาพและลักษณะทางพัฒนาการของมนุษย์ที่เด่นชัดและสอดคล้องกันเป็นพื้นฐาน ดังเช่น แหล่งข้าวสาลี แหล่งปศุสัตว์ แหล่งศูนย์กลางการค้าชายฝั่ง-ชายปลีก และแหล่งชุมชนเมือง เป็นต้น เฮกเกต ซึ่งเป็นนักเศรษฐศาสตร์และมานุษยวิทยา ได้เสนอความคิดด้านภูมิภาค โดยเริ่มต้นจากการค้นหาพื้นที่ หรือบริเวณที่มีลักษณะภูมิภาคที่สมบูรณ์แบบ (Total Region)

วิชาที่เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์สังคมและสังคมศาสตร์แต่ละสาขาส่งให้เห็นแนวทางที่จะนำไปสู่ความรู้ที่เกี่ยวกับสังคมมนุษย์ และความแตกต่างของแนวทางเหล่านี้เน้นเรื่องของเนื้อหา

สาขานี้แต่ละแขนงวิชาแสงทามากกว่าที่จะเป็นเรื่องของข้อเท็จจริง เครื่องมือหรือวิธีการ โดยเฉพาะในกลุ่มข้อมูลที่ได้มา นักภูมิศาสตร์จะค้นหาปัจจัยและสัมพันธ์ภาพ ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าสนใจในทัศนะของนักภูมิศาสตร์ กล่าวอย่างกว้างๆ ในการศึกษาข้อมูลได้ก็ตามนักภูมิศาสตร์การเมืองก็เช่นเดียวกับนักภูมิศาสตร์แขนงอื่นๆ จะมองหารูปแบบทางพื้นที่ (Spatial Form) และมีตีความสัมพันธ์ทางพื้นที่ (Spatial Relation) หรืออีกนัยหนึ่งนักภูมิศาสตร์การเมืองจะมองหาแบบรูปของการกระจายและการกระทำระหว่างกัน หรือที่เรียกว่า "เทศสัมพันธ์" (Interaction)

โดยปกติทุกๆ วิชาภูมิศาสตร์ทุกแขนงจะเริ่มต้นด้วยแผนที่ เพราะแผนที่มีความหมายถึงสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อแสดงลักษณะของพื้นผิว และสิ่งที่ปรากฏอยู่บนพื้นผิวโลกทั้งที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้นทั้งหมดหรือเพียงบางส่วน โดยแสดงไว้บนแผ่นวัสดุที่เลือกสรรแล้วด้วยการย่อ หรือขยาย ให้มีขนาดตามอัตราส่วนที่พึงประสงค์ให้คงรูปลักษณะคล้ายของจริง หรือโดยใช้สัญลักษณ์แทน ดังนั้นแผนที่จึงมีบทบาทในฐานะเป็นแหล่งข้อมูล แผ่นบันทึกข้อมูลและเป็นเครื่องมือวิเคราะห์ข้อมูล แต่แขนงวิชาอื่นๆ เกี่ยวข้องกับแบบรูปเช่นนั้นน้อยกว่า จึงไม่ค่อยสนใจแบบรูปเหล่านี้ ถึงแม้จะเห็นว่าข้อดีของนักภูมิศาสตร์มีประโยชน์ต่อจุดมุ่งหมายของตน (สุนทรพิชโยธ 2531)

การพิจารณาขอบเขตรูปแบบพื้นที่เชิงภูมิศาสตร์การเมือง อาจสรุปได้ 3 ประการ กล่าวคือ

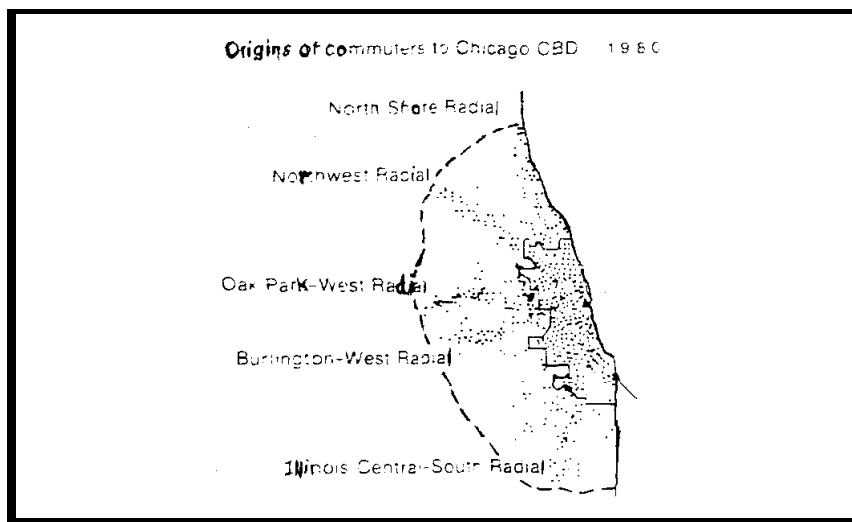
1. ขอบเขตทางภูมิภาคและการวิเคราะห์ภูมิภาคที่เฉพาะเจาะจงลงไป ในลักษณะกายภาพอันเป็นองค์ประกอบร่วมของแรงรวมเข้าสู่ศูนย์กลาง (Centripetal force) และแรงแยกออกจากศูนย์กลาง (Centrifugal force)
2. การกระจายและสัมพันธ์ภาพของมนุษย์บนผิวโลกและลักษณะทางพื้นที่ของการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ และการที่มนุษย์ใช้ประโยชน์จากโลก
3. สัมพันธ์ภาพระหว่างสังคมและมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาความแตกต่างเชิงพื้นที่ (areal difference)

ลักษณะของความแตกต่างเชิงพื้นที่

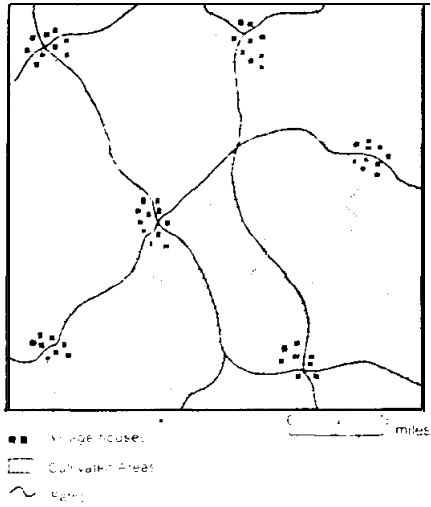
มีเกณฑ์ที่ใช้สำหรับกำหนดความหมายและขอบเขตของภูมิภาคที่กำหนดให้หลายวิธีพื้นที่หนึ่งอาจมีลักษณะเด่นชัดและมีความสอดคล้องภายในตัวเอง เพราะเหตุว่าพื้นที่นั้นมีการกระจายของภูมิอากาศ ธรณีสัณฐานและดินในคุณสมบัติและลักษณะเฉพาะของตน หรือเพราะเหตุว่าพื้นที่นั้น

มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจโครงสร้างทางด้านอาชีพ การใช้ที่ดินหรือภาษาที่เป็นลักษณะเฉพาะของ
 นครหรือกลุ่มชนเหล่านั้น นอกจากนี้ความแตกต่างเชิงพื้นที่ซึ่งอาจกำหนดได้จากบริการสาธารณะ
 จากฝ่ายปกครอง บริการด้านการพาณิชย์หรือความสัมพันธ์ทางการค้า ซึ่งครอบคลุมอาณาเขตได้
 อาณาเขตหนึ่งโดยเฉพาะ ซึ่งเราอาจอธิบายและกำหนดขอบเขตของภูมิภาคต่างๆลงบนแผนที่ได้
 เช่น ภูมิภาคเกษตรกรรม ภูมิภาคภูมิอากาศ ภูมิภาคธรณี วัฒนธรรม ภูมิภาคอุตสาหกรรมการ
 ผลิต และภูมิภาคการเมือง เป็นต้น

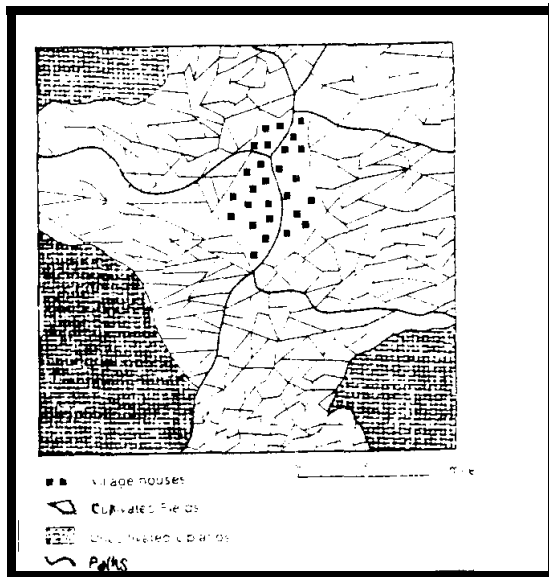
ด้วยเหตุผลต่างๆ ข้างต้น ดังนั้นจึงได้มีการศึกษาอย่างจริงจังในเรื่องความแตกต่าง
 และความคล้ายคลึงทางภูมิภาคจากลักษณะของการกระจาย และความแตกต่างเชิงพื้นที่ ทั้งนี้เพื่อ
 ที่จะทำให้เข้าใจพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งอย่างเพียงพอและถูกต้อง ซึ่งอาจทำให้สามารถแยกพื้นที่หนึ่งออก
 จากพื้นที่อื่นๆ ได้ รวมทั้งภูมิภาคนี้ตามกรอบอันเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์และภูมิภาควัฒนธรรมซึ่งมนุษย์
 ได้ช่วยกันสร้างขึ้นและดำรงไว้สืบทอดต่อเนื่องกันมา

รูปที่ 3.1 : แหล่งต้นทางของการเปลี่ยนยานพาหนะของผู้เดินทางไปยังศูนย์กลาง
 การค้าในนครชิคาโก (จุด 1 จุด แทนผู้เดินทาง 1,000 คน)
 ที่มา : Rhoads Murphey, 1982 : 46.

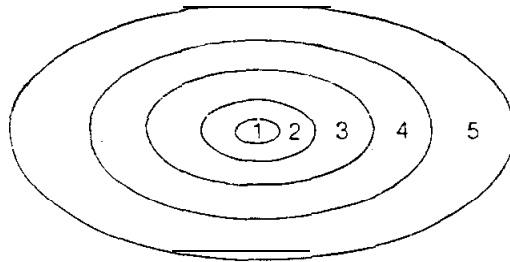

รูปที่ 3.2 : ระบบการใช้พื้นที่ของหมู่บ้าน
 ทั่วไปของชาวอินเดียภาคใต้
 แถบที่ราบลุ่มแม่น้ำ
 ที่มา : อังแล้ว. หน้า 47.

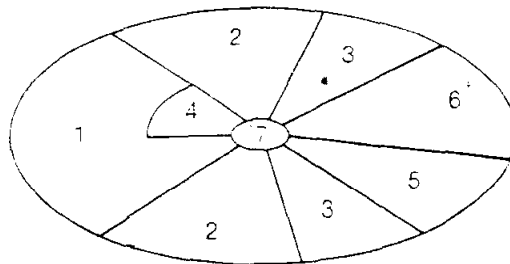

รูปที่ 3.3 : แบบรูปมาตรฐานหมู่บ้าน
 ของชาวเอเชีย
 ที่มา : อังแล้ว. หน้า 47.

MODELS OF URBAN SPATIAL STRUCTURE

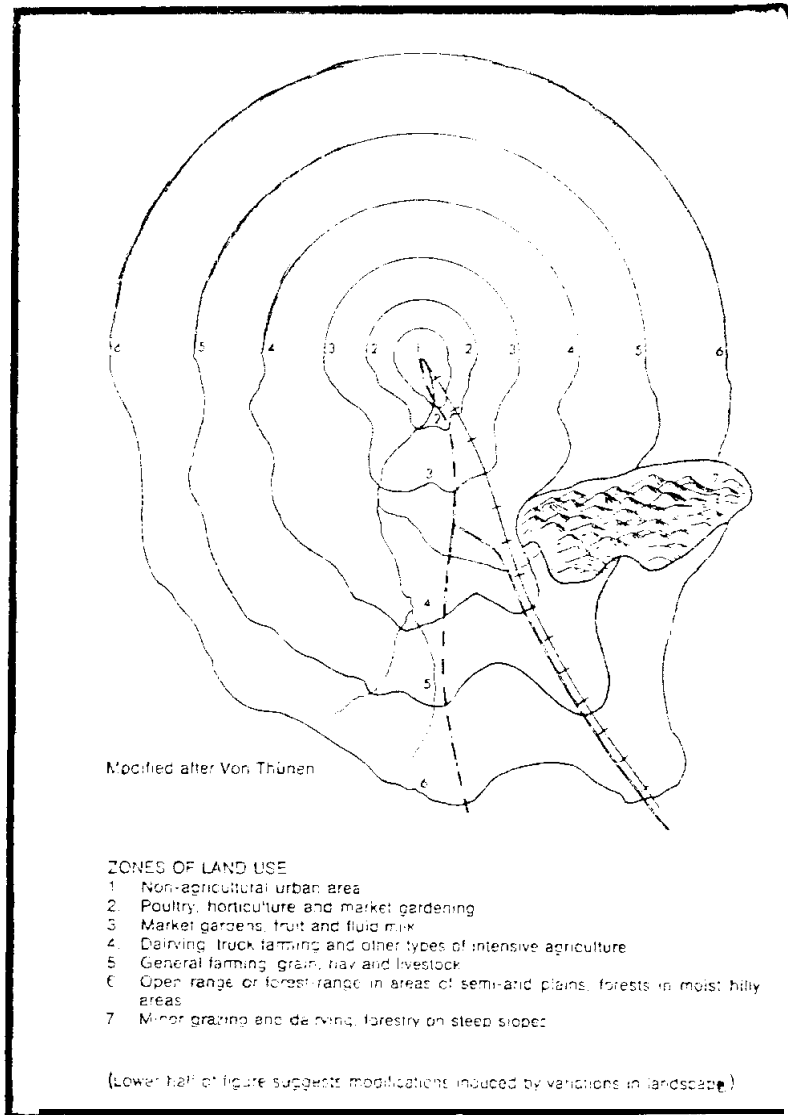

- 1 Central Business District
- 2 Deteriorating Transition Zone
- 3 Workers Homes
- 4 Middle Class Suburbs
- 5 Commuters Zone

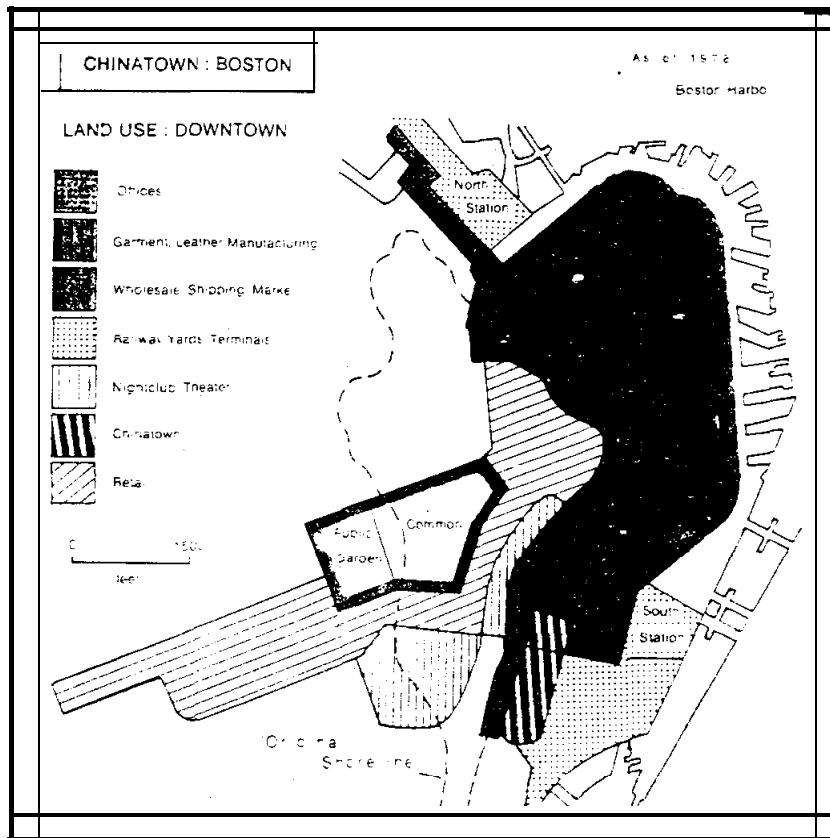
- 1 High-rent Residential
- 2 Intermediate-rent Residential
- 3 Low-rent Residential
- 4 Education and Recreation
- 5 Transportation
- 6 Industrial
- 7 Core

รูปที่ 3.4 : แบบจำลองโครงสร้างทางพื้นที่ของชุมชนเมือง
ที่มา : อังแล้ว. หน้า 49

รูปที่ 3.5 : แบบจำลองสมมติฐานของเขตการใช้พื้นที่รอบเมืองโดยกำหนดหน้าที่ตามระยะไกล
ที่มา : อังแล้ว. หน้า 50

รูปที่ 3.6 : แสดงแบบรูปการใช้ที่ดินของ "เมืองจีน" ในเมืองบอสตัน
ที่มา : อ้างแล้ว. หน้า 51.

พฤติกรรมทางพื้นที่

การจัดการพื้นที่จะปรากฏอยู่ในกิจกรรมของมนุษย์ เริ่มตั้งแต่ปรากฏการณ์ที่รู้จักกันและเรียกชื่อว่า "รยะวางที่ส่วนบุคคล" (personal space) รยะวางที่ส่วนบุคคลหรือรยะวางที่ส่วนตัวก็คือมนุษย์แต่ละคนจัดระเบียบกิจกรรมของตนภายใน หรือสอดคล้องกับข้อจำกัดทางพื้นที่และความพอใจการจัดระเบียบดังกล่าวนี้รวมถึงสิ่งต่างๆ ไว้ทั้งหมด เช่น การวางผังบ้าน การจัดวางเครื่องเรือน และแม้กระทั่งการจัดข้าวของในลิ้นชักโต๊ะก็ตาม บางคนก็อาจมีความรู้เกี่ยวกับการจัดการทางพื้นที่มากกว่าคนอื่น และบางคนก็มีความรู้เกี่ยวกับทิศทางดีกว่าคนอื่น ซึ่งบุคคลคนนี้ย่อมเป็นผู้ที่จัดรยะวางที่ส่วนตัวได้ดีกว่าคนอื่น เป็นต้น

อย่างไรก็ตามรูปแบบรยะวางที่ส่วนบุคคลกับรยะวางที่ระหว่างบุคคลหรือรยะวางที่สังคม (social space) ซึ่งมักจะสอดคล้องกันภายในวัฒนธรรมหนึ่งๆ และแตกต่างกันกับวัฒนธรรมอื่น รูปแบบที่พบมากเรื่องหนึ่งก็คือการเกี่ยวข้องกับการติดต่อระหว่างบุคคล ในวัฒนธรรมหนึ่งๆ คนส่วนใหญ่จะยอมรับหรือกำหนดรยะวางที่ตนเองกับบุคคลอื่นที่ตนจะสนทนาด้วย คนเหล่านี้จะเข้าใจและใช้อากัปกิริยาและสัญญาณต่างๆ ที่มิได้เป็นคำพูด ซึ่งมักเรียกกันว่า "ภาษากาย" ได้ แต่ละวัฒนธรรมจะมีข้อกำหนดของตนเองว่ารยะระหว่างบุคคลควรห่างสักเท่าไร และอาจจะมีคำศัพท์ของ "ภาษากาย" ที่ยอมรับกันเองได้ ดังนั้นคำว่า "ดินแดนหรืออาณาเขต" (territory) ในแนวความคิดจากการศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์นั้นจะแตกต่างกับ พฤติกรรมของสัตว์อื่น เช่น สัตว์อื่นหรือนกส่วนใหญ่จะอาศัยการควบคุมหรือการใช้ประโยชน์ดินแดนที่กำหนดไว้เพื่อความอยู่รอด ดินแดนเหล่านี้จะเป็นที่หาอาหารและสืบพันธุ์ ดังนั้นสัตว์เหล่านี้จึงต้องพยายามป้องกันดินแดนดังกล่าวจากสัตว์อื่น ไม่ว่าจะเพื่อนพันธุ์เดียวกันหรือต่างพันธุ์ มิให้บุกรุกหรือหาประโยชน์ในดินแดนของตน และอาจแสดงความเป็นเจ้าของโดยวิธีการหรือสัญลักษณ์ต่างๆ ตัวอย่างเช่น เสียงนกร้อง ซึ่งเป็นวิธีการแสดงความเป็นเจ้าของดินแดนอันเป็นที่อยู่อาศัยและหาอาหาร ส่วนปัญหาในการอยู่รอดของมนุษย์มีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป โดยเหตุผลที่ว่ามวลมนุษย์ได้ผ่านระยะของการล่าสัตว์และหาของป่าไปแล้ว และสามารถรวบรวมสิ่งที่จำเป็นจากแหล่งที่อยู่ห่างไกลได้เป็นประการแรกอย่างใดก็ตามมีองค์ประกอบของดินแดนอย่างหนึ่ง ที่ยังเกี่ยวข้องกับการรับรู้ของแต่ละบุคคลในเรื่องของรยะวางที่ส่วนบุคคลและต่อเนื่องไปรวมถึงการรับรู้เกี่ยวกับครอบครัว บ้าน พื้นที่ของกลุ่มชุมชน รวมถึงรยะวางที่ที่ทางสังคม และมีขนาดใหญ่ขึ้นจนเป็นพื้นที่ของประเทศบางที่ความแตกต่างที่สำคัญระหว่างมนุษย์กับสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ในเรื่องนี้ อยู่ที่ว่าสัตว์ได้เรียนรู้วิธีการจัดการกับความขัดแย้ง ที่อาจมีอยู่ในเรื่องการจัดการและการแบ่งสรรปันส่วนพื้นที่ให้เป็นระเบียบมาเป็นระยะยาวนานแล้ว แต่

มนุษย์ในปัจจุบันนี้ยังคงมุ่งทำลายและรุกรานกันทั้งในส่วนบุคคลและหมู่คณะ เพื่อแสวงหาดินแดนที่มีอยู่และยังไม่เพียงพอ หรือมิได้มีการจัดระเบียบที่เหมาะสม

รชวางที่ : พื้นที่ (space)

คำว่า "space" นั้น พจนานุกรมศัพท์ภูมิศาสตร์ (2516) ให้ความหมายไว้

4 ประการ กล่าวคือ

1. รชวางที่ หมายถึง ระยะทางที่ชิดหุ่นออกไปทุกทางอย่างไม่มีขอบเขตหรืออย่างมีมิติ ซึ่งในระยะทางนั้นอาจมีสถานที่หรือวัตถุต่างๆ อยู่ภายใน
2. พื้นที่ หมายถึง พื้นที่ที่พอเหมาะสมต่อกิจการต่างๆ เช่นอาจเป็นที่พอสอดรถหรือพอสู่อาศัย หรือที่ที่นั่งกันพอสานพาหนะ ที่ที่พอจะบรรจุข้อความลงไปให้เพียงพอ
3. อวกาศ หมายถึง ห้วงอวกาศที่อยู่นอกบรรยากาศของโลกเราออกไป และ
4. ช่องไฟ หมายถึง ช่องว่างระหว่างตัวหนังสือ

ในบทบาททางภูมิศาสตร์การเมืองนี้ ผู้เขียนจะหมายถึงความหมาย 3 ประการแรกเท่านั้น ซึ่งในตอนนี้จะกล่าวถึงคุณสมบัติเฉพาะความสำคัญและอำนาจทางการเมือง ซึ่งจะมีความสัมพันธ์และองค์ประกอบรวมใน 3 หัวข้อดังต่อไปนี้คือ รชวางที่ส่วนบุคคล รชวางที่ทางสังคม และรชวางที่ทางการเมือง

1. รชวางที่ส่วนบุคคล (Personal Space)

โดยธรรมชาติมนุษย์เราต้องการอาณาเขตของตนเองกว้างขวางใหญ่โตกว่าขนาดและรูปร่างของตน อาณาเขตนี้เรียกว่า "รชวางที่ส่วนบุคคล" ถ้าเป็นรชวางที่ของกลุ่มบุคคลหรือชุมชนที่ขนาดใหญ่ขึ้นไป เรียกว่า "รชวางที่ทางการเมือง" ผู้ครอบครองในแต่ละประเภทจะมีปฏิสัมพันธ์กันในแต่ละกลุ่ม หรืออาจกล่าวได้ว่าผู้บุกรุกในรชวางที่ส่วนบุคคลและผู้บุกรุกในรชวางที่ทางการเมือง ย่อมเป็นผู้ก่อให้เกิดความกดดัน ความเครียด และพฤติกรรมในดินแดนที่บุกรุกนั้นเปลี่ยนไปในลักษณะที่แตกต่างหรือต่างระดับกัน โดยเหตุที่ว่าแต่ละ "รชวางที่ส่วนบุคคล" ย่อมมีเอกลักษณ์ของแต่ละแห่งในขนาดและรูปร่าง (Size and Shape) และจะเปลี่ยนไปตามเวลาที่เจ้าของต้องการ แต่อาจจะมีบางสิ่งบางอย่างที่ยังคงอยู่ในรูปแบบเดิม ถ้าหากว่า "ผู้ครอบครองมีเป็นกลุ่ม" มีความประสงค์เช่นนั้น

เฮดิเกอร์ (Hediger 1950) ได้ให้ความหมายของ "ระยะห่างส่วนบุคคล" ว่า หมายถึงอาณาเขตรอบๆ ตัวมนุษย์ คือที่ว่างเว้นส่วนบุคคล ย่อมเกี่ยวข้องกับระยะห่างที่เหมาะสมระหว่างบุคคล นอกจากนี้ถ้าพิจารณาอย่างถ่องแท้ จะเห็นว่าความคิดเห็นของเฮดิเกอร์นั้นมีความสัมพันธ์กับทฤษฎีของรัทเชล คือ "รัฐเป็นสิ่งมีชีวิต" (Organic State) เพราะขนาดและรูปร่างของมนุษย์ย่อมขยายเติบโตขึ้นจาก ทารก-วัยฉกรรจ์-วัยชรา ดังนั้นรัฐประชาชาติจึงต้องขยายอาณาเขตเพิ่มขึ้นเมื่อมีจำนวนประชากรเพิ่ม

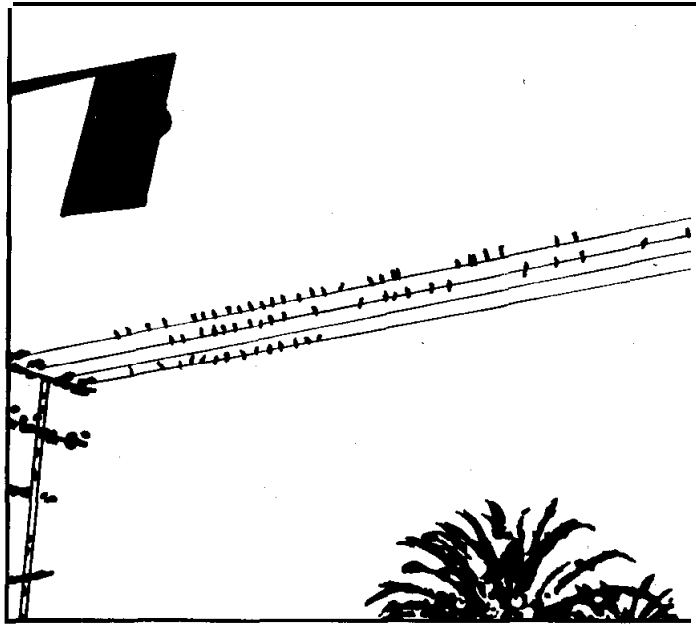
อย่างไรก็ตาม มีสิ่งที่ยอมรับว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับและผูกพันกับ "ระยะห่างส่วนบุคคล และระยะห่างที่ทางการเมือง" โดยนัยที่ร่วมกันคือ

ก. ขนาดของระยะห่างส่วนบุคคล (Size of Personal Space) ระยะห่างส่วนบุคคลนั้นย่อมขยายเติบโตไปเรื่อยๆ นับแต่แรกเกิดกระทั่งเติบโตเป็นวัยฉกรรจ์ และเป็นผู้ใหญ่จนถึงวัยชรา อย่างไรก็ตามนักจิตวิทยาสังคมได้สังเกตเห็นว่าไม่ความมนุษย์และสัตว์ในยามที่เกิดความตระหนกตกใจ ความเครียด ยามคับขัน ซึ่งมนุษย์และสัตว์จะมารวมกันอยู่เป็นกลุ่มก้อน ฉะนั้นจุดสำคัญประการหนึ่งเกี่ยวกับระยะห่างส่วนบุคคลนี้ย่อมถือว่า "สถานการณ์" ย่อมเป็นปัจจัยสำคัญข้อหนึ่งต่อขนาดของระยะห่างที่

ขนาดของระยะห่างส่วนบุคคลจะขยายจากขนาดเล็กที่สุดเท่าที่ต้องการ และจำเป็น และขยายวงกว้างออกไปในลักษณะของ "วงแหวนซ้อน" (Concentric Zones) โชนต่างๆ เหล่านี้ไม่อาจแลเห็นขนาดที่จำเพาะได้ แต่จะมีอาณาเขตและพรมแดนที่ชัดเจน ซึ่งจะรวมบริเวณที่บรรจุสัตว์และมนุษย์ไว้ในระยะห่างที่แห่งนั้น นอกจากนี้ขนาดของระยะห่างส่วนบุคคล และระยะห่างระหว่างบุคคล จะแตกต่างกันไปตามวัฒนธรรมและประเพณี เป็นที่ยอมรับกันไปทั่วไปถึงการที่ระยะห่างส่วนบุคคล แต่ขนาดและรูปทรงของระยะห่างส่วนบุคคลยังไม่เป็นสิ่งที่แน่นอนตายตัว เพราะมักแปรเปลี่ยนไปตามตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์สภาพแวดล้อม ทางกายภาพ และลักษณะของกิจกรรมและการกระทำต่อกัน เช่น การประกอบพิธีกรรมของกลุ่มชนเผ่าอินคาในอเมริกาใต้ และเผ่าออตเทนทอทในทวีปแอฟริกา เป็นต้น

โชนหรือแถบต่างๆ ที่สำคัญ ซึ่งเป็นองค์ประกอบร่วมกับระยะห่างส่วนบุคคลนั้นอาจจะมีความหมายปลายทางแตกต่างกันบ้าง แต่มนุษย์และสัตว์ก็มีความต้องการและจำเป็นร่วมกันดังต่อไปนี้

(1) ระยะห่างส่วนบุคคล (Personal Distance) หมายถึง ระยะห่างซึ่งเป็นรัศมีวงกลมล้อมรอบโชนของระยะห่างส่วนบุคคล โดยบุคคลผู้นั้นถูกบรรจุอยู่ตรงกลางภายในวงล้อม

รูป 3.7 : นกพิราบเกาะบนสายไฟฟ้า จึงสังเกต "ระยะทางส่วนบุคคล"
ของนกพิราบแต่ละคู่

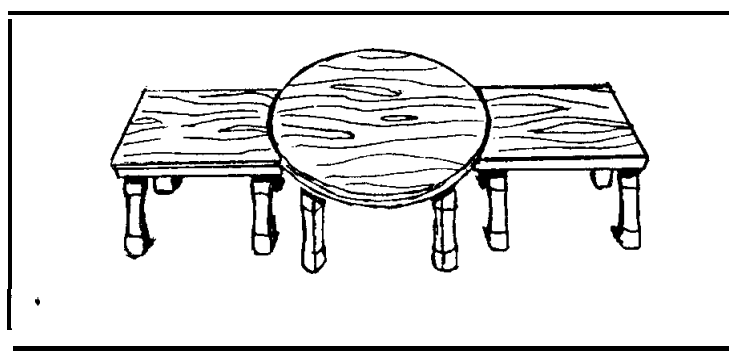
(2) ระยะทางสังคมหรือระยะทางสาธารณะ (Social Distance or Public Distance) เป็นระยะทางซึ่งเป็นรัศมีวงกลมของระวางที่ส่วนบุคคล และมีอาณาเขตไกลและกว้างขวางกว่าระยะทางส่วนบุคคลเพราะเป็นพื้นที่ที่รวมระวางที่ส่วนบุคคลกับระวางที่ระหว่างบุคคล สังเกตรูปภาพ 3.7 ระยะทางส่วนบุคคลของนกพิราบแต่ละคู่จะคงระยะเท่าๆ กัน เพื่อที่จะรักษาระยะทางสังคมของแต่ละตัวตามธรรมชาติ ถึงแม้ว่านกพิราบจะมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน แต่ก็ปกป้องโซนสังคมให้พ้นจากการบุกรุกด้วย

(3) ระยะทางวิกฤติ (Critical Distance) เป็นระยะทางซึ่งเป็นรัศมีวงกลมและมีลักษณะเป็นโซนหรือแถบอยู่ระหว่างกลุ่มมนุษย์หรือสัตว์กับศัตรู โซนหรือแถบนี้จะอยู่ไกลนอกเหนือบริเวณระยะทางส่วนบุคคลและระยะทางสังคม

(4) ระยะทางหนี (Flight Distance) ไม่ว่ามนุษย์และสัตว์ เมื่อเกิดภัยอันตรายขึ้นย่อมต้องหนีเอาตัวรอด สำหรับนกหรือสัตว์ที่ปราดเปรียวย่อมมีระยะทางหนีสั้น

กว่าสัตว์ที่เคลื่อนไหวช้า โดยธรรมชาติระยะทางหนีมีบริเวณกว้างขวางกว่าระยะทางวิกฤต ระยะทางหนีและระยะทางสังคมมีองค์ประกอบร่วมที่คล้ายกัน คือระยะทางนั้นจะใกล้-ไกล ระยะทางจะแคบ-กว้าง ขนาดไหนก็ตามจะขึ้นอยู่กับประเภทสัมผัสทั้ง 3 คือ ตา หู และ จมูก

ข. รูปร่างระวางที่ส่วนบุคคล (Shape of Personal Space) ในข้อนี้ ย่อมขึ้นกับองค์ประกอบต่างๆ เช่น ในยามปกติหรือฉุกเฉิน หรือความต้องการในระวางที่ใน เรื่องที่จำเป็น เช่น ห้องเรียน ห้องทดลอง ที่นั่งเรียน ที่นั่งในโรงพยาบาลนตร์ ที่นั่งการประชุม ระดับท้องถิ่น ระดับชาติและระดับโลก

รูป 3.8 : ภาพแสดง "รูปร่างของโต๊ะประชุม" ซึ่งสร้างขึ้นตามวัตถุประสงค์ของ สหรัฐอเมริกาและเวียดนามในการประชุมเพื่อสันติภาพ ณ กรุงปารีส

ค. การป้องกันระวางที่ส่วนบุคคล (Defense of Personal Space) มนุษย์ย่อมต้องมีกลยุทธ์ในการป้องกันตนเองและทรัพย์สินส่วนตัว ซึ่งยุทธวิธีนี้ย่อมประกอบด้วย (1) ท่วงท่า (Posture) (2) ที่มั่น (Position) และ (3) เครื่องกีดขวาง (Barriers) ในขณะที่วางแผนการป้องกันและการดำเนินการป้องกันตนเองและทรัพย์สินนี้ สิ่งที่จะเกิดขึ้นพร้อมกันก็คือ "อาณาเขตชั่วคราว" (Temporary territory) ซึ่งย่อมมิได้มีขอบเขตจำกัดเฉพาะระวางที่ส่วนบุคคล แต่จะรวม "การผูกขาดระวางที่" (Space Retainer) ไว้ด้วย

2. urywang ที่ทางสังคม (Social Space)

มนุษย์เมื่ออยู่ร่วมกับเป็นกลุ่มจากระดับครอบครัวกลายเป็นชุมชน และเผ่าชน มนุษย์เหล่านั้นย่อมรวมตัวกันเป็นสังคม ต้องเกยวข้องซึ่งกันและกันในการดำรงชีวิต ในการ ทำมาหาเลี้ยงชีพ และเคลื่อนย้ายที่อยู่เพื่อแสวงหาพื้นดินที่อุดมสมบูรณ์เพื่อการยังชีพ บางครั้ง การรวมกลุ่มกันต่างก็อยู่อย่างสันติสุขและประนีประนอมกัน บางครั้งเกิดปัญหาโต้แย้งกันและ การเกิดความไม่เท่าเทียมกันในรูปแบบต่างๆ ของประชาชน และเกิดปฏิกริยาระหว่างกัน อย่างไรก็ตามสิ่งหนึ่งที่มนุษย์แต่ละหมู่เหล่าจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยและหาเลี้ยงชีพด้วยกันทั้งนั้น ก็คือ "rywang ที่หรือพื้นที่" นั้นเอง

บัททิมเมอร์ (1967) ได้ให้ความหมายของ "rywang ที่ทางสังคม" ว่าหมายถึง องค์ประกอบต่างๆ ของพื้นที่ซึ่งมนุษย์ได้มีความสัมพันธ์ระหว่างกัน บัททิมเมอร์ได้ขยายลำดับชั้น ของrywang ที่ทางสังคมดังนี้

(1) rywang ที่ส่วนบุคคล หมายถึง สิ่งแวดล้อมรอบตัวของแต่ละคน เช่น ถ้าผู้ใด อยู่ในฝูงชน ในงานคอนเสิร์ตแต่ละคนจะมีrywang ที่ส่วนบุคคลแคบมาก แต่ถ้าอยู่คนเดียวตาม ลำพังในป่ากว้างใหญ่ ท่านก็จะรู้สึกว่arywang ที่ส่วนบุคคลนั้นจะยาวเหยียดจากขอบฟ้าฟากนี้ไป สู่ขอบฟ้าอีกข้างหนึ่ง

(2) rywang ที่ภายในครอบครัว (Familial Space) หมายถึง โดยเฉพาะ ภายในบ้าน ซึ่งในrywang ที่นั้นจะมีทุกสิ่งทุกอย่างภายในบ้าน รวมทั้งบุคคลที่มีความสัมพันธ์กัน

(3) rywang ที่เพื่อนบ้าน (Neighborhood Space) หมายถึง rywang ที่และ ระยะทางรวมทั้งลักษณะทางภูมิศาสตร์ ซึ่งผู้คนต้องเดินทางไปมาหาสู่เชื่อมเยียนซึ่งกันและ กัน การเดินทางไปจ่ายซื้อของเพื่อใช้สอยและบริโภค และบริเวณสถานที่ที่ใช้ร่วมกันหรือนัดพบปะกันตั้งเช่นสวนสาธารณะ เป็นต้น

(4) rywang ที่ทางเศรษฐกิจ (Economic Space) หมายถึง แบบรูปทางพื้นที่ ซึ่งมีการติดต่อกัน ใช้สอยในกิจกรรมร่วมกันหรือระหว่างบุคคล รวมทั้งหมายถึงสถานที่ประกอบ อาชีพหรือประกอบธุรกิจตลอดลัปดาห์

(5) rywang ที่แห่งชุมชนเมืองและภูมิภาค (Urban Regional Space) หมายถึง rywang ที่ที่คนเราจะต้องเดินทางไปได้ไกลออกไปจากที่อยู่อาศัยและประกอบอาชีพ แต่ เป็นrywang ที่ที่ใช้เวลาไม่ยาวนานและไม่บ่อยครั้ง แต่หมายความรวมถึงการเชื่อมโยงของ สถาบันต่างๆ หรือพื้นที่ ดังเช่น ครอบครัว เพื่อนบ้าน ฯลฯ ซึ่งจะต้องมีปัจจัยร่วมสองประการ คือrywang ที่และเวลา

นอกจากนี้ระวางที่ทางสังคม จะมีความหมายแตกต่างจากระวางที่หรือพื้นที่ในแง่ภูมิศาสตร์ทั่วไป โดยเหตุที่ระวางที่ทางสังคมนั้นจะหมายความเป็นไปถึงพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งไม่สามารถจะจับต้องให้เป็นรูปธรรมได้อย่างถนัดชัดเจนได้ ตัวอย่างเช่น ในบริเวณย่านกรรมกรหรือลูกจ้างที่ไม่มีทักษะเมื่อเปรียบเทียบกับย่านพวกชนชั้นสูง จะมีความแตกต่างกันในพื้นฐานของการอพยพย้ายถิ่นของคนแต่ละกลุ่มนั้นหรือในแผนที่ที่สร้างขึ้นเพื่อแสดงพื้นที่และระดับชนชั้นทางสังคมในเมืองขนาดใหญ่ ย่อมจะบอกข้อมูลต่างๆ ไม่ได้น้อยมาก นอกจากเราจะต้องตระหนักถึงความแตกต่างของระวางที่ทางสังคม ดังเช่นที่ตั้งของเมืองลอสแอนเจลิสในนครรัฐแคลิฟอร์เนีย และมีตำบลบีเวอร์ลีฮิลล์ และลอสแอนเจลิสภาคใต้บางครั้งเรียกว่า "วัทซ์" (watts) ปรากฏอยู่ในแผนที่นั้นด้วย ซึ่งเมื่อก้าวถึงระวางที่ทางการเมืองหรือหน่วยทางการเมืองทั้งสองตำบลนั้น จะมีลักษณะต่างๆ รวมทั้งการบริหารอยู่ในแต่ละตำบลตามที่กฎหมายกำหนดไว้ แต่เมื่อพิจารณาว่าระวางที่ทางการเมืองของสองตำบลนั้นในเชิงระวางที่ทางสังคมแล้ว ความแตกต่างนั้นจะเป็นที่น่าตกใจ กล่าวคือในตำบลบีเวอร์ลีฮิลล์ การใช้พื้นที่ในการตั้งถิ่นฐานจะมีหลักเกณฑ์และข้อบังคับเข้มงวด ในขณะที่ลอสแอนเจลิสภาคใต้ไม่มีการบังคับอย่างเข้มงวด มาตรฐานทางสุขภาพอนามัย บ้าน อาหาร การศึกษาและความปลอดภัยความมั่นคงทางสังคมจะได้รับการปฏิบัติและการบริการอย่างดีเยี่ยมในเขตบีเวอร์ลีฮิลล์ แต่ไม่ใช้ในตำบลลอสแอนเจลิสภาคใต้ นอกจากนี้ ชุมชนในบีเวอร์ลีฮิลล์ เป็นกลุ่มผู้มีพลังอำนาจ โดยให้การสนับสนุนและให้ความช่วยเหลือแก่พรรคการเมือง และชุมชนแห่งนี้จะร่วมมือและมีอำนาจแข็งแกร่งทางด้านอาชีพและเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลมากในสังคม ส่วนลอสแอนเจลิสภาคใต้จะไม่มีอิทธิพลมาก แต่พฤติกรรมจะปรากฏออกในทางลบหรือมีปัญหามากมาย เช่น การว่างงาน การจ้างงาน การขอความช่วยเหลือด้านการเงิน เป็นต้น ชุมชนในบีเวอร์ลีฮิลล์มีความสามารถจะเคลื่อนย้าย หรือเดินทางไปมาได้ตามความต้องการโดยไม่มีขอบเขตจำกัด เนื่องจากความมั่งคั่งร่ำรวยของพวกเขา แต่ชุมชนผิวดำในลอสแอนเจลิสภาคใต้ ความต้องการจะถูกจำกัด การว่างงานมีมาก ฉะนั้นการแสวงหางานทำจึงเป็นภาระกิจสำคัญของพวกผิวดำ จำนวนงานมีมากแต่จะมีการจ้างแรงงานในบริเวณที่คนผิวดำไม่ได้รับการต้อนรับ ดังนั้นบุคคลกลุ่มนี้จึงต้องเสียค่าใช้จ่าย และเวลาเป็นส่วนใหญ่ในการเดินทางจากที่พักอาศัยไปยังสถานที่ทำงาน

ดังนั้น เมื่อพิจารณาถึงระวางที่ทางสังคม จำเป็นต้องพิจารณารวมถึงปัจจัยทั้งหมดที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยมีพื้นฐานจากการสังเกตสภาพต่างๆ และความสัมพันธ์ระหว่างกันในระยะที่ระดับต่างๆ ในสังคมของเรา นั่นคือระวางที่ทางสังคมจึงมีความหมายและขอบเขตกว้างขวางมากกว่าที่เราคิด

3. **ระวางที่ทางการเมือง (Political Space)** หรือพื้นที่ทางการเมือง (Political Area)

ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น พอดีพิจารณาได้ว่าภูมิศาสตร์การเมืองนั้นเป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่าง "การเมือง" (politics) และ "ระวางที่" (terrestrial space) ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญคือมนุษย์ซึ่งเป็นผู้กระทำกิจกรรมโดยใช้กลยุทธ์ (tactics) ในด้านต่างๆ รวมทั้งประสบการณ์ส่วนตัว เพื่อควบคุมการบริการสาธารณะบนพื้นผิวโลก เหมือนพื้นดินและใต้พื้นผิวโลก โดยมนุษย์เป็นผู้แบ่งพื้นที่โลกออกเป็นส่วนๆ เป็นบริเวณที่มีขอบเขต มีขนาดและรูปร่างต่างๆ และการใช้พื้นที่เหล่านั้นจะมีความซับซ้อนมากขึ้นเรื่อยๆ ย่อมขึ้นอยู่กับบทบาทและประสบการณ์ของมนุษย์แต่ละกลุ่ม แต่ละเผ่าพันธุ์ซึ่งมีวัฒนธรรมแตกต่างกันและในระดับที่แตกต่างกันด้วย การแบ่งส่วนของระวางที่บนพื้นโลก ซึ่งแตกต่างกันทั้งขนาดและระดับนั้น ระวางที่บนพื้นโลกนั้นจะครอบคลุมไปถึงพื้นน้ำ (water bodies) ของโลกด้วยส่วนต่างๆ ของระวางที่บนพื้นโลกที่ถูกแบ่งเป็นส่วนๆ นั้นจะมีเส้นพรมแดนเป็นเส้นกันอาณาเขต และปรากฏเป็นระวางที่ที่มีขนาดและระดับแตกต่างกัน ในแต่ละหน่วยของระวางที่จะมีรูปร่างแตกต่างกันมากบ้างน้อยบ้าง ย่อมขึ้นอยู่กับหลักเกณฑ์และข้อกำหนด หน่วยของระวางที่เหล่านี้ ย่อมหมายถึง ระวางที่ทางการเมือง นั่นเอง

ถึงแม้วัตถุประสงค์ที่สำคัญของ "เส้นพรมแดน" จะเป็นการชี้ลักษณะของระวางที่ที่ต้องควบคุม แต่เส้นพรมแดนและอาณาเขตย่อมเกี่ยวข้องกับการปกครองและการบริหารพื้นที่ ดังนั้นเมื่อก้าวถึงระวางที่ทางการเมืองนั้นจะแบ่งหน่วยการเมืองตั้งแต่ระดับจุลภาคไปจนถึงระดับมหภาค ออกได้เป็น 7 ระดับ ดังนี้

1. **ระวางที่ส่วนบุคคล (Personal Space)**
2. **พื้นที่ถือครอง (Land Holdings)**
3. **การบริหารราชการส่วนท้องถิ่น (Local Government)**
4. **การบริหารราชการระดับเมือง (City Government)**
5. **มลรัฐและภูมิภาค (States and Regional Structures)**
6. **รัฐประชาชาติ (Nation-State) และ**
7. **องค์การนานาชาติ (Multinational Organizations)**

ในการศึกษาเรื่องระวางที่ทางการเมืองนี้ จะได้แบ่งการศึกษาออกเป็นบทเรียนหลายบท ดังจะได้อธิบายต่อไปตามลำดับ

สรุป

"ระวางที่" หรือ "พื้นที่" (Space) เป็นปัจจัยสำคัญในการศึกษาวิชาภูมิศาสตร์การเมือง เพราะเป็นรากฐานที่ตั้งของรัฐ ซึ่งเป็นพื้นที่การเมืองขนาดใหญ่ และได้ขยายตัวและวิวัฒนาการจากระวางที่ส่วนบุคคล (Personal Space) ขึ้นไปจนถึงระดับรัฐประชาชาติ (Nation State)

ขนาด และรูปร่างของระวางที่ส่วนบุคคล และของรัฐประชาชาติย่อมเป็นองค์ประกอบสำคัญในการวิเคราะห์เรื่องพื้นที่ และหน่วยพื้นที่ทางการเมือง การรับรู้ถึงลักษณะของภูมิภาค และองค์ประกอบร่วมของหน่วยการเมืองแต่ละระดับ ปัจจัยข้อนี้ย่อมนำไปสู่พลังอำนาจของรัฐ อันเป็นอำนาจการต่อรองได้ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมืองและการทหารระหว่างประเทศ